

نقش امام جمعه در استفاده از ظرفیت فرهنگی بقاع متبرکه

محمود فرخی ✓

چکیده

بقاع متبرکه به عنوان مراکز مقدس و میراث معنوی جامعه اسلامی، به ویژه در نظام جمهوری اسلامی ایران، دارای ظرفیت‌های وسیعی برای ترویج ارزش‌های دینی، اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی است. بر اساس گزارش‌های رسمی سازمان اوقاف و امور خیریه، بیش از ۸۰۰۰ بقعه متبرکه در ایران وجود دارد که می‌توانند به عنوان قطب‌های فرهنگی، هنری و تربیتی ایفای نقش کنند.^[۱] این مقاله با تمرکز بر نقش محوری امام‌جمعه، به عنوان رهبر مذهبی، اجتماعی و سیاسی شهر به بررسی چگونگی بهره‌گیری از ظرفیت‌های بقاع متبرکه در راستای تقویت فرهنگ دینی، ارتقای فرهنگ شغلی، افزایش عقاید مذهبی، تحکیم ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی، بهره‌گیری از هنرها و نمادهای دینی، و بسیج نهادها و گروه‌های اجتماعی می‌پردازد. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی، و با استناد به آیات قرآن کریم، روایات معصومان علیهم‌السلام، بیانات امام خمینی رحمته‌الله و رهنمودهای رهبر شهید انقلاب، و نیز منابع دینی، تاریخی و معاصر، نشان می‌دهد که امام‌جمعه از طریق تربیون نمازجمعه، هماهنگی با نهادهایی همچون سازمان اوقاف و امور خیریه، و اجرای برنامه‌های فرهنگی متنوع، می‌تواند بقاع متبرکه را به کانون‌های پویای تربیتی و مقاومتی تبدیل کند. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که ایفای این نقش، علاوه بر تقویت هویت دینی، در مقابله با جنگ نرم و تهدیدهای فرهنگی، تحکیم وحدت ملی، تربیت اخلاقی نسل جوان، ارتقای فرهنگ کار، و توسعه گردشگری زیارتی و مذهبی نیز تأثیرگذار

است. این مقاله به پنج سؤال فرعی تقسیم شده و با تأکید بر ظرفیت امام‌جمعه در ایجاد هم‌افزایی میان ادارات، خانواده‌ها، هیئت‌های مذهبی، مساجد، مراکز فرهنگی، نخبگان، اصناف، دانشگاه‌ها و مدارس راهکارهایی برای سیاست‌گذاری و بهره‌برداری مؤثر از ظرفیت‌های فرهنگی بقاع متبرکه ارائه می‌دهد.

همچنین، با بررسی بیانات رهبر شهید انقلاب درباره جایگاه بقاع متبرکه به عنوان پایگاه‌های فرهنگی در عرصه جهاد تبیین و مقابله با توطئه‌های دشمن^[۲] نقش امام‌جمعه به عنوان سخنگوی گفتمان انقلاب اسلامی در هم‌افزایی ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی تبیین شده است. این نقش می‌تواند جامعه را به سوی خودسازی، انسان‌سازی و تقویت مقاومت فرهنگی سوق دهد. در نهایت بر ضرورت برنامه‌ریزی بلندمدت، تقویت مشارکت مردمی و استفاده از فناوری‌های نوین برای تحقق هرچه بیشتر ظرفیت‌های فرهنگی بقاع متبرکه تأکید می‌شود.

واژگان کلیدی: امام‌جمعه، بقاع متبرکه، فرهنگ دینی، عقاید مذهبی، ارزش‌های اجتماعی، هنرها، جهاد تبیین.

مقدمه

بدون تردید بقاع متبرکه و امامزادگان در طول تاریخ تمدن اسلامی-ایرانی، نقش برجسته‌ای در حفظ، گسترش و نهادینه‌سازی فرهنگ دینی ایفا کرده‌اند. قرآن کریم نیز تعظیم شعائر الهی را نشانه‌ای از تقوای دل‌ها دانسته و می‌فرماید: **﴿وَمَنْ يُعْظِرْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ﴾**.^[۳]

۲. بیانات رهبر شهید در دیدار با مسئولان اوقاف، ۱۴/دی/۱۳۹۴.
۳. حج، آیه ۳۲.

۱. سازمان اوقاف و امور خیریه، گزارش آماری بقاع متبرکه <https://oghaf.ir/>.

الهی و ترویج فرهنگ زیارت ایفا کند. قرآن کریم می‌فرماید: «وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ».^[۳] زیرا بقاع متبرکه انسان را به سوی خدا سوق می‌دهند و دل‌ها را نورانی می‌کنند. امام جمعه به عنوان پدر معنوی شهر، باید از این ظرفیت برای آشنا کردن مردم با تعالیم دینی استفاده کند. جایگاه امام جمعه بر اساس آیات قرآن، مانند آیه ۵۹ سوره نساء «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ»، به عنوان اولوا الامر در سطح محلی، مسئول هدایت مردم است.^[۴] همچنین، روایات معصومان علیهم‌السلام بر فضیلت زیارت بقاع تأکید دارند، مانند روایت امام صادق علیه‌السلام: «اگر مردم می‌دانستند که در زیارت قبر حضرت حسین علیه‌السلام چه فضل و ثوابی است، حتما از شدت شوق جان می‌سپردند».^[۵] در بیانات رهبر شهید انقلاب در دیدار با ائمه جمعه، امام جمعه مسئول ارتباط نزدیک با مردم و جوانان است؛ این امر بقاع متبرکه را به مراکز هدایت فرهنگی تبدیل می‌کند.^[۶] پژوهش حاضر، بیانات امام خمینی رحمه‌الله و رهبر شهید انقلاب را مورد اهمیت قرار داده و بر نقش امام جمعه در ادغام ظرفیت‌های نهادها و گروه‌های اجتماعی تمرکز دارد.

سؤال اصلی پژوهش: امام جمعه چگونه می‌تواند از ظرفیت فرهنگی بقاع متبرکه برای تقویت فرهنگ دینی بهره گیرد؟ اهداف پژوهش شامل شناسایی راهبردها، تحلیل موانع، ارائه پیشنهادات و بررسی تأثیرات چندبعدی است. مقاله به پنج سؤال فرعی تقسیم شده تا ساختار جامعی ارائه دهد:

از این منظر، بقاع متبرکه را می‌توان از مهم‌ترین مصادیق شعائر الهی به شمار آورد. با این حال، بررسی‌ها نشان می‌دهد که ظرفیت‌های این اماکن به صورت کامل و سازمان‌یافته استفاده نمی‌شود؛ در حالی که این مکان‌های مقدس، فراتر از مراکز زیارتی، به عنوان پایگاه‌های چند بعدی با کارکردهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی عمل می‌کنند و ظرفیت‌های عظیمی برای مقابله با تهاجم فرهنگی دشمنان دارند. رهبر شهید انقلاب بارها تأکید کرده‌اند که بقاع متبرکه باید به قطب‌های فرهنگی تبدیل شوند تا از ظرفیت‌های معنوی، تاریخی و اجتماعی آن‌ها برای جهاد تبیین، شبهه‌زدایی و امیدبخشی به جامعه بهره‌برداری شود.^[۱] ایشان بقاع را میراثی الهی می‌دانند که با برنامه‌ریزی دقیق، جامعه را در مسیر انقلاب اسلامی و فرهنگ اصیل شیعی هدایت می‌کند. برای مثال، در بیانات خود در دیدار با مسئولان سازمان اوقاف، بر نقش بقاع در بیداری اسلامی و مقابله با چالش‌های فرهنگی تأکید کرده‌اند. امام جمعه، به عنوان نماینده رهبر جامعه و اقامه‌کننده فریضه نماز جمعه، موقعیتی منحصر به فرد برای هدایت جامعه در عرصه های دینی و فرهنگی دارد. نماز جمعه ابزاری قدرتمند برای تبلیغ ظرفیت‌های بقاع متبرکه و بسیج نیروهای مردمی است. رهبر شهید انقلاب، امام جمعه را سخنگوی انقلاب اسلامی، تبیین‌کننده مبانی آن و مطالبه‌کننده مطالبات انقلابی توصیف کرده‌اند.^[۲] بر این اساس، امام جمعه می‌تواند با بهره‌گیری از جایگاه اجتماعی و فرهنگی خود، نقش مؤثری در تعظیم شعائر

۳. حج، آیه ۳۲.

۴. نساء، آیه ۵۹.

۵. کامل الزیارات، ص ۱۴۲.

۶. بیانات رهبر شهید در اعتکاف، ۲۹/اسفند/۱۳۹۷.

۱. بیانات رهبر شهید در دیدار با مسئولان اوقاف، ۱۳۹۴/دی/۱۴.

۲. بیانات رهبر شهید در دیدار با ائمه جمعه، ۱۴۰۱/مرداد/۵.

معماری و شرح حال شخصیت‌های مدفون در استان زنجان اثر محمد مهدی فقیه جلالی^[۳]، و پژوهش مطالعه و معرفی هنر و معماری بقاع متبرکه، نوشته‌ الیاس صفاران^[۴] بخشی دیگر به آیین‌های فرهنگی در بقاع پرداخته‌اند؛ مانند نقش بقاع متبرکه در گردشگری مذهبی^[۵] همچنین، آثاری مانند زیارت و آثار تربیتی آن نوشته‌ م. آقایی بر جنبه‌های تربیتی تمرکز دارند.^[۶] با این حال، نقش متولیان اصلی بقاع متبرکه و استفاده از ظرفیت فرهنگی برای ارتقای فرهنگ ایرانی-اسلامی و بنیان خانواده، مورد غفلت قرار گرفته است؛ به ویژه، نقش نماز جمعه به عنوان قلب تپنده فرهنگی شهر، در ادبیات موجود جایگاهی ندارد. تحقیقات جدیدتر، مانند نقش روحانیت در اماکن مذهبی بر اساس دیدگاه امام خمینی ره در منشور روحانیت^[۷]، و ابعاد و آثار نماز جمعه از نگاه رهبر شهید انقلاب^[۸]، جنبه‌های سیاسی و فرهنگی را بررسی کرده‌اند. این پژوهش بر دو بعد تمرکز دارد:

۱. ظرفیت عظیم فرهنگی بقاع متبرکه
۲. نقش امام جمعه در بهره‌برداری از آن

مهندسی فرهنگی و مدیریت هنری-رویدادمحور

۱. مقدمه و تبیین مبانی نظری: نقش امام جمعه در مهندسی معنوی فضا

امام جمعه در نظام جمهوری اسلامی، صرفاً یک مدرس دینی نیست، بلکه به عنوان

۱. نقش امام جمعه در راهبردهای هنری و رویدادی.
 ۲. نقش امام جمعه در ارتقای فرهنگ شغلی.
 ۳. نقش امام جمعه در استفاده از ظرفیت ادارات، خانواده‌ها و غیره.
 ۴. نقش امام جمعه بر اساس آموزه‌های قرآنی و روایی.
 ۵. دیدگاه‌های علما و رهبران انقلاب در مورد نقش امام جمعه و بقاع متبرکه.
- بقاع متبرکه نه تنها مکان‌های عبادت، بلکه مراکز فرهنگی برای بیداری اسلامی به شمار می‌آیند. رهبر شهید انقلاب نیز در بیانات خود بر نقش بقاع در تبیین مواضع جمهوری اسلامی تأکید کرده‌اند.^[۱] این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است و داده‌ها از قرآن، روایات، بیانات رهبری و منابع دینی گردآوری شده، با تأکید بر اینکه بقاع می‌توانند کانون‌های مقاومت فرهنگی باشند.

پیشینه بقاع متبرکه به صدر اسلام بازمی‌گردد؛ زمانی که مسلمانان بر مزار پیامبران و اولیای الهی بناهایی ساده می‌ساختند. در عرصه درون مذهبی نیز گسترش بقاع متبرکه از سده‌های نخستین اسلامی، به ویژه در پی مهاجرت امامزادگان به سرزمین‌های مختلف بر اثر فشارهای سیاسی آغاز شد. این روند در دوره صفویه، شتاب بیشتری یافت و بقاع متبرکه به نمادی از هویت شیعی تبدیل شد.^[۲]

پیشینه تحقیق

تحقیقات متعددی درباره بقاع متبرکه انجام شده است. بخشی از این مطالعات بر معماری و هنرهای اسلامی تمرکز داشته‌اند؛ از جمله مقاله

۱. بیانات رهبر شهید، ۲۵/تیر/۱۳۹۸.
۲. مطالعه و معرفی هنر و معماری بقاع متبرکه، مجله معماری اسلامی، شماره ۱۲.

۳. ر. ک. : مقاله معماری و شرح حال شخصیت‌های مدفون در استان زنجان.
۴. مطالعه و معرفی هنر و معماری بقاع متبرکه، مجله معماری اسلامی، شماره ۱۲.
۵. مکان‌های زیارتی و تحولات جهانی.
۶. زیارت و آثار تربیتی آن.
۷. منشور روحانیت.
۸. ابعاد و آثار نماز جمعه از نگاه مقام معظم رهبری (رهبر شهید).

از منظر مطالعات علمی نیز، هنرهای دینی به دلیل برخورداری از زبان نمادین و تأثیرگذاری غیرمستقیم، توانایی ویژه‌ای در انتقال مفاهیم اعتقادی و معنوی به لایه‌های عمیق ذهن و ضمیر مخاطب دارند. پژوهش‌ها نشان می‌دهند که مواجهه مستمر با عناصر هنری و معماری مذهبی، ضمن تقویت احساس هویت دینی و تعلق فرهنگی، زمینه الگوبرداری از سیره اولیاء الهی و ارزش‌های اسلامی را فراهم می‌سازد. افزون بر این، شکل‌گیری یک زیست‌بوم فرهنگی غنی در پیرامون اماکن مذهبی می‌تواند به عنوان عاملی بازدارنده در برابر نفوذ الگوهای فرهنگی مبتنی بر مادی‌گرایی و فردگرایی افراطی عمل کرده و بستری مناسب برای بازتولید ارزش‌های معنوی در جامعه فراهم آورد.^[۷]

در نتیجه، توجه امام‌جمعه به ابعاد هنری و معماری اماکن مذهبی را می‌توان بخشی از یک راهبرد فرهنگی جامع دانست که هدف آن، فراتر از زیباسازی فضاهای دینی است. این راهبرد در پی آن است که از طریق پیوند میان زیبایی‌شناسی اسلامی، آموزش غیرمستقیم ارزش‌های دینی و تقویت تجربه معنوی زائران، زمینه‌های رشد فرهنگی، تحکیم هویت اسلامی و افزایش سرمایه اجتماعی مبتنی بر آموزه‌های دینی را فراهم سازد.

۲. هم‌افزایی سازمانی و مدل‌های اجرایی در توسعه هنرهای دینی

تحقق اهداف فرهنگی در بقاع متبرکه نیازمند بهره‌گیری از ظرفیت‌های متنوع نهادهای دینی، فرهنگی و هنری در قالب یک نظام مدیریتی منسجم است. در این میان، امام‌جمعه به عنوان شخصیت

«فرمانده قرارگاه فرهنگی» در هر منطقه، نقشی کلیدی و هدایت‌گر در پیاده‌سازی راهبردهای هنری و تمدنی ایفا می‌کند. یکی از مهم‌ترین عرصه‌های تجلی این نقش، مدیریت و بهره‌برداری فرهنگی از بقاع متبرکه است.

امام‌جمعه با نگاهی راهبردی و آینده‌نگر، از ظرفیت‌های گسترده کالبدی، هنری و نمادین اماکن مذهبی برای تعمیق پیوندهای دینی و فرهنگی جامعه بهره می‌گیرد. این اماکن صرفاً فضاهایی برای انجام مناسک عبادی نیستند، بلکه به مثابه کانون‌های هویت‌ساز فرهنگی و تربیتی عمل می‌کنند که می‌توانند زمینه‌ساز ارتقای معنویت فردی و انسجام اجتماعی باشند.

در این میان، بهره‌گیری از عناصر معماری سنتی و هنر اسلامی، از جمله نقوش اسلیمی، کاشی‌کاری‌های هفت‌رنگ، خطوط خوشنویسی قرآنی و هندسه قدسی، نقش مهمی در ایجاد جذابیت بصری و معنوی برای اقشار مختلف زائران ایفا می‌کنند. این عناصر هنری با ایجاد فضایی آکنده از معنا، حس تعلق دینی و تجربه زیباشناختی را در مخاطبان تقویت کرده و آنان را به تأمل در مفاهیم متعالی اسلامی سوق می‌دهند.

چنین رویکردی با منظومه فکری رهبر شهید انقلاب همسواست؛ منظومه‌ای که بر بهره‌گیری حداکثری از ظرفیت‌های فرهنگی، هنری و تمدنی اسلام برای تحقق «عمران معنوی» و مقابله با آسیب‌ها و چالش‌های فرهنگی عصر جدید تأکید دارد. از این منظر، هنر و معماری اسلامی صرفاً ابزارهای تربیتی محسوب نمی‌شوند، بلکه رسانه‌هایی مؤثر برای انتقال ارزش‌ها، باورها و هویت دینی به شمار می‌آیند که می‌توانند در فرآیند فرهنگ‌سازی و تربیت اجتماعی نقش آفرینی کنند.^[۸]

۲. ارزیابی عناصر معماری در انتقال پیام‌های مذهبی، مجله هنرهای اسلامی، شماره ۸.

۱. بیانات رهبر شهید، ۴/تیر/۱۳۹۷.

امام جمعه می‌تواند با بهره‌گیری از ظرفیت خطبه‌های نماز جمعه و تربیون‌های عمومی، اهمیت هنر و نقش آن را در ترویج ارزش‌های اسلامی تبیین کرده و زمینه مشارکت مردمی در فعالیت‌های فرهنگی بقاع متبرکه را افزایش دهد. این رویکرد موجب می‌شود هنر از یک فعالیت صرفاً زیبایی‌شناختی فراتر رفته و به ابزاری برای تعمیق باورهای دینی، تقویت هویت اسلامی و مقابله با جریان‌های فرهنگی ناسازگار با ارزش‌های جامعه تبدیل شود.

از سوی دیگر، استفاده از فناوری‌های نوین و رسانه‌های دیجیتال در معرفی آثار هنری تولیدشده در بقاع متبرکه، امکان گسترش دامنه تأثیرگذاری این فعالیت‌ها را فراهم می‌کند. حمایت امام‌جمعه از راه‌اندازی پایگاه‌های اطلاع‌رسانی، نمایشگاه‌های مجازی و تولید محتوای چندرسانه‌ای دینی می‌تواند موجب ارتباط گسترده‌تر نسل جوان با هنرهای قدسی و معارف اسلامی شود.

برای نمونه، تجربه موفق بقعه حضرت شاهچراغ علیه السلام در شیراز نشان می‌دهد که این قبیل برنامه‌های هنری نه تنها فضای معنوی را تقویت می‌کند، بلکه سالانه هزاران بازدیدکننده جدید را که شاید با نگاه غیریزپارتی وارد شده‌اند، به عمق مفاهیم دینی می‌کشاند.^[۱] در این میان، امام‌جمعه با استفاده از نفوذ کلام و جایگاه اجتماعی خود، کمبود بودجه را از طریق جهت‌دهی به نذورات مردمی و ترغیب اصناف و خیرین برای سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های فرهنگی بقاع، مرتفع می‌سازد.

در مجموع، موفقیت بقاع متبرکه در ایفای نقش فرهنگی خود، نیازمند مدیریتی شبکه‌ای و مشارکت‌محور است که در آن امام‌جمعه با ایفای نقش راهبردی، هماهنگی و نظارت فرهنگی، ظرفیت‌های پراکنده نهادها و فعالان

مرجع دینی و فرهنگی شهرستان یا منطقه، می‌تواند نقش محوری در ایجاد هم‌افزایی میان دستگاه‌های مختلف و هدایت ظرفیت‌های موجود به سوی اهداف متعالی فرهنگی ایفا کند. جایگاه اجتماعی و معنوی امام‌جمعه، این امکان را فراهم می‌سازد که میان سازمان‌های رسمی از جمله سازمان اوقاف و امور خیریه، اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی، حوزه‌های علمیه، مراکز دانشگاهی، کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد و همچنین هنرمندان و نخبگان متعهد، ارتباطی مؤثر و هدفمند برقرار کند.

بقاع متبرکه به عنوان مراکز هویت‌ساز دینی و فرهنگی، ظرفیت بالایی برای ترویج و گسترش هنرهای قدسی دارند؛ هنرهایی همچون خوشنویسی آیات و روایات، نگارگری اسلامی، تذهیب، معماری سنتی اسلامی، سرودهای مذهبی، تواشیع، نمایش‌های آیینی و هنرهای رسانه‌ای دینی می‌توانند در فضای معنوی این اماکن، رشد یافته و به ابزار مؤثری برای انتقال مفاهیم دینی به نسل جوان تبدیل شوند.

در این زمینه، امام‌جمعه می‌تواند با تشکیل شوراهای فرهنگی تخصصی در جوار بقاع متبرکه، زمینه برنامه‌ریزی و اجرای مستمر فعالیت‌های هنری را فراهم آورد. از جمله مدل‌های اجرایی مؤثر در این حوزه، برگزاری جشنواره‌های موضوعی هنر دینی، نمایشگاه‌های دائمی و فصلی آثار هنری مذهبی، کارگاه‌های آموزشی و تولیدی هنرهای اسلامی، نشست‌های نقد و بررسی آثار دینی و حمایت از تولیدات هنری متناسب با فرهنگ اهل بیت علیهم السلام است. همچنین ایجاد «خانه‌های هنر دینی» در برخی بقاع شاخص، می‌تواند به عنوان بستری برای شناسایی، آموزش و حمایت از استعدادهای هنری جوان عمل کند.

۱. گزارش سازمان اوقاف شیراز، ۱۴۰۲. شیراز: سازمان اوقاف استان فارس <https://fars.oghaf.ir/>

فرهنگی را در جهت توسعه هنرهای دینی و تحقق اهداف فرهنگی اسلام، سازمان دهی و هدایت کند.

۳. بیداری اسلامی و راهبردهای رویدادمحور در افق تمدنی

در منظومه فکری انقلاب اسلامی، بقاع متبرکه صرفاً مکان‌هایی برای زیارت فردی، انجام اعمال عبادی و برگزاری مناسبت‌های مذهبی نیستند، بلکه می‌توانند به عنوان پایگاه‌های راهبردی در فرآیند «تمدن‌سازی اسلامی» ایفای نقش کنند.

اگر هدف نهایی انقلاب اسلامی، همان‌گونه که رهبر شهید انقلاب بارها تأکید کرده‌اند، تحقق تمدن نوین اسلامی باشد، آنگاه همه نهاد‌های فرهنگی و دینی باید در خدمت این افق تمدنی قرار گیرند. در این میان، بقاع متبرکه به دلیل برخورداری از پشتوانه معنوی، مقبولیت مردمی و ظرفیت بالای فرهنگی، یکی از مهم‌ترین بسترهای ترویج گفتمان تمدنی اسلام محسوب می‌شوند و امام جمعه می‌تواند با هدایت و راهبری این ظرفیت عظیم، آنها را به کانون‌های بیداری اسلامی و آگاهی‌بخشی فرهنگی تبدیل کند. ضرورت این مسئله زمانی مشخص می‌شود که بدانیم چالش اصلی جهان اسلام در عصر حاضر، صرفاً یک رقابت سیاسی یا اقتصادی با غرب نیست، بلکه نوعی «رقابت تمدنی» و «نبرد فرهنگی» است. تمدن غرب مدرن بر مبنای ای همچون سکولاریسم، اومانیسم، اصالت لذت و سودمحوری استوار است و در آن، دین نقشی محدود و عمدتاً شخصی دارد. در مقابل، تمدن نوین اسلامی بر توحید، کرامت انسانی، عدالت، معنویت، مسئولیت اجتماعی و حرکت انسان به سوی کمال الهی بنا شده است. در نگاه

تمدن اسلامی، انسان صرفاً موجودی مصرف‌کننده و لذت‌جو نیست، بلکه خلیفه خداوند بر زمین و دارای رسالت فردی و اجتماعی برای تحقق ارزش‌های الهی است. از این رو، تفاوت میان این دو تمدن تنها در شیوه حکمرانی یا ساختارهای اجتماعی نیست، بلکه در تعریف انسان، هدف زندگی، مفهوم پیشرفت و سبک زندگی ریشه دارد. بر این اساس، یکی از مهم‌ترین وظایف امام جمعه در عرصه فرهنگی، تبیین تفاوت‌های تمدنی ذکر شده برای عموم مردم به ویژه نسل جوان است. بقاع متبرکه می‌توانند فضای مناسبی برای این تبیین باشند؛ زیرا مخاطبان در این اماکن با آمادگی معنوی بیشتری حضور می‌یابند و زمینه پذیرش پیام‌های فرهنگی و معرفتی در آنان تقویت می‌شود. امام جمعه می‌تواند با بهره‌گیری از ظرفیت بقاع متبرکه، مفاهیمی چون هویت اسلامی، سبک زندگی اسلامی، عدالت اجتماعی، استقلال فرهنگی، مقاومت در برابر سلطه و تمدن نوین اسلامی را به گفتمان عمومی جامعه تبدیل کند.

در این چارچوب، راهبرد «رویدادمحوری فرهنگی» از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. تجربه نشان داده است که بسیاری از مفاهیم فرهنگی زمانی در جامعه نهادینه می‌شوند که در قالب رویدادها، برنامه‌ها و فعالیت‌های جمعی عرضه گردند. از این منظر، بقاع متبرکه باید از حالت صرفاً مناسبت‌محور خارج شده و به مراکز دائمی تولید و انتشار اندیشه تبدیل شوند. برگزاری همایش‌های علمی با موضوع تمدن نوین اسلامی، نشست‌های تخصصی درباره چالش‌های فرهنگی جهان اسلام، کرسی‌های آزاداندیشی برای جوانان، جشنواره‌های هنری با محور هویت اسلامی، اردوهای معرفتی، نمایشگاه‌های کتاب و آثار فرهنگی، محافل قرآنی و جلسات

تبیینی درباره تحولات جهان اسلام، از جمله رویدادهایی هستند که می‌توانند در راستای بیداری اسلامی و آگاهی تمدنی جامعه طراحی شوند.

در این فرآیند، امام‌جمعه نقش یک مدیر فرهنگی و راهبر فکری را ایفا می‌کند. او باید ضمن شناخت دقیق جریان‌های فکری معاصر، از جمله سکولاریسم، تجددگرایی غرب‌محور و الگوهای فرهنگی وارداتی، توانایی نقد و تبیین آنها را داشته باشد و در مقابل، ظرفیت‌های تمدنی اسلام را برای مردم تشریح کند. همان‌گونه که در گفتمان انقلاب اسلامی تأکید شده است، تمدن نوین اسلامی نه به معنای انزوا و نفی همه دستاوردهای بشری، بلکه به معنای استفاده از علم و فناوری در چارچوب ارزش‌های اسلامی و حفظ استقلال فرهنگی و هویتی جامعه است. بقاع متبرکه می‌توانند یکی از مهم‌ترین پایگاه‌های اجتماعی برای انتقال این نگاه متوازن و تمدنی باشند.

از سوی دیگر، رویدادهای فرهنگی در بقاع متبرکه می‌توانند زمینه‌ساز شکل‌گیری شبکه‌ای از نیروهای مؤمن، نخبگان فرهنگی، فعالان اجتماعی و جوانان دغدغه‌مند شوند. چنین شبکه‌ای در حقیقت سرمایه اجتماعی تمدن‌ساز به شمار می‌رود؛

زیرا تحقق تمدن اسلامی صرفاً با ساختارهای حکومتی امکان‌پذیر نیست، بلکه نیازمند مشارکت مردمی و حضور فعال نیروهای فرهنگی در عرصه جامعه است. امام‌جمعه با محوریت‌بخشی به بقاع متبرکه می‌تواند این سرمایه انسانی را سازمان‌دهی کرده و ظرفیت‌های مردمی را در مسیر تحقق آرمان‌های انقلاب اسلامی به کار گیرد. بنابراین، بقاع متبرکه در افق تمدنی انقلاب اسلامی باید به مراکز بیداری، هویت‌سازی و تولید گفتمان تبدیل شوند.

نقش امام‌جمعه در این میان، تنها مدیریت مناسبت‌های مذهبی نیست، بلکه هدایت فکری جامعه در مسیر تمدن نوین اسلامی و مقابله با نفوذ الگوهای فرهنگی غرب‌محور است. هر اندازه بقاع متبرکه بتوانند با راهبری امام‌جمعه به کانون‌های گفت‌وگوی فرهنگی، جهاد تبیین، تربیت نسل مؤمن و برگزاری رویدادهای تمدن‌ساز تبدیل شوند، به همان میزان در تحقق آرمان بزرگ تمدن نوین اسلامی و حفظ هویت دینی جامعه، موفق‌تر خواهند بود. بقاع متبرکه نباید صرفاً به عنوان اماکنی برای زیارت فردی نگریسته شوند، بلکه باید به مثابه کانون‌های «بیداری اسلامی» و رویدادهای جمعی عمل کنند. امام‌جمعه به عنوان محور وحدت‌بخش منطقه، وظیفه دارد تمامی ادارات، مدارس و مراکز فرهنگی را برای برگزاری جشنواره‌های ملی و منطقه‌ای در این اماکن بسیج کند. یکی از راهکارهای عملیاتی در این بخش، طراحی «اردوهای زیارتی-هنری» برای نوجوانان و جوانان است. در این اردوها، شرکت‌کنندگان در کنار زیارت، در کارگاه‌های خلق اثر (مانند عکاسی از معماری بقاع یا دل‌نوشته‌های ادبی) شرکت می‌کنند. تحقیقات میدانی نشان داده است که این ترکیب هنر و زیارت، منجر به افزایش ۳۰ درصدی آگاهی‌های فرهنگی و عمق‌بخشی به هویت دینی در نسل جوان می‌گردد.^[۱]

۴. هنرهای نمایشی و جهاد تبیین

یکی از سنتی‌ترین و در عین حال اثرگذارترین ابزارهای هنری در بقاع متبرکه، هنرهای نمایشی و در رأس آنها تعزیه است. امام‌جمعه با بازشناسی ظرفیت‌های تعزیه و شبیه‌خوانی، می‌تواند این هنر اصیل شیعی را از جنبه‌های صرفاً سوگوارانه به سمتی هدایت کند که به عنوان ابزاری در خدمت جهاد تبیین

۱. زیارت و آثار تربیتی آن، ص ۵۴.

۶. آموزش مبنایی و سلامت روان در پرتو هنر مذهبی

در نهایت، نگاه امام جمعه به بقاع متبرکه باید نگاهی تربیتی و آینده‌پژوهانه باشد. راه‌اندازی کلاس‌های آموزش هنری (نقاشی، خوشنویسی، سرود) برای کودکان و نوجوانان با محوریت آموزه‌های اخلاقی اهل بیت (علیهم‌السلام)، زمینه‌ساز نهادینه‌سازی ارزش‌ها در دوران کودکی است. این فعالیت‌های هنری در محیط امن و معنوی بقاع، علاوه بر شکوفایی استعدادها، به ارتقای سلامت روانی و کاهش استرس‌های اجتماعی در میان خانواده‌ها کمک شایانی می‌کند.^[۴]

امام‌جمعه با نظارت عالیه بر این فرآیندها و برقراری تعاملات سطح بالا با وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تضمین می‌کند که این فعالیت‌ها نه تنها از نظر فنی در سطح استانداردهای ملی باشند، بلکه از نظر محتوایی نیز کاملاً با اصول اسلامی همخوانی داشته باشند تا بقاع متبرکه به «قطب‌های واقعی فرهنگی و هنری» کشور تبدیل شوند.

ارتقای فرهنگ شغلی و اخلاق حرفه‌ای در جامعه

۱. مقدمه و تبیین مبانی نظری؛ پیوند معنویت و اخلاق کار

بقاع متبرکه به عنوان پایگاه‌های معنوی و کانون‌های اجتماع‌ساز، ظرفیتی بی‌بدیل برای نهادینه‌سازی ارزش‌های متعالی از جمله «فرهنگ شغلی» در اختیار دارند. امام‌جمعه در این میان، به عنوان کنشگر

قرار گیرد. تعزیه با بازسازی صحنه‌های ایثار و حق‌طلبی، به صورت زنده و ملموس، مبانی اعتقادی را برای مخاطب عام تشریح می‌کند. رهبر شهید انقلاب نیز بر ضرورت استفاده از این ابزارهای نمایشی برای تبیین حقایق تاریخی و دینی تأکید کرده است.^[۱] اگرچه محدودیت‌های فضایی در برخی بقاع کوچک وجود دارد، اما امام‌جمعه می‌تواند با طرح‌های توسعه‌ای و بازسازی‌های هوشمندانه، فضایی را برای تکیه‌های هنری در مجاورت بقاع ایجاد کند. پیشنهاد مشخص در این بخش، تشکیل «شورای عالی هنری بقاع» زیر نظر مستقیم دفتر امام‌جمعه برای تدوین تقویم سالانه رویدادها است.

۵. عصر دیجیتال و مشارکت اجتماعی؛ رویکردی جامعه‌شناختی

در دنیای امروز، بقاع متبرکه باید سهم خود را از فضای مجازی مطالبه کنند. امام‌جمعه می‌تواند با بهره‌گیری از تیم‌های رسانه‌ای جوان، رویدادهای هنری بقاع را به صورت زنده (Live) در شبکه‌های اجتماعی منتشر کرده و از هنرهای نوین مانند انیمیشن‌سازی مذهبی و واقعیت افزوده (AR) برای معرفی تاریخچه امامزادگان استفاده کند.

از منظر جامعه‌شناسی، رویدادهای هنری در اماکن مقدس، پیوند میان فرد و جامعه را تقویت کرده و میل به مشارکت اجتماعی را در جوانان تا ۵۰ درصد افزایش می‌دهد.^[۲] این رویکرد نوآورانه در تولید محتوای بومی، بهترین پادزهر در برابر نفوذ رسانه‌های غربی است که سعی در دین‌زدایی از نسل جدید دارند. این تحول، در حقیقت پاسخی به تأکیدات مکرر بر ضرورت نوآوری در ابزارهای تبلیغ دین است.^[۳]

۱. بیانات رهبر شهید، ۲۶/دی/۱۴۰۲.

۲. مبانی جامعه‌شناسی، ص ۱۲۶.

۳. جامعه‌شناسی دین، ص ۸۶.

۴. نقش بقاع متبرکه در سلامت روانی، مجله روانشناسی اسلامی، شماره ۵.

معرفی گردد. مستندات پژوهشی حاکی از آن است که اجرای برنامه‌های اخلاق محور در فضاهای مذهبی، منجر به ارتقای ۲۵ درصدی بهره‌وری شغلی در میان شرکت‌کنندگان شده است.^[۲]

۳. تعامل با اصناف و مدیریت بحران بر مبنای ارزش‌های دینی

امام جمعه می‌تواند با ایجاد شبکه‌های ارتباطی میان بقاع متبرکه و اتحادیه‌های صنفی، دوره‌های آموزشی مستمری را برای کسبه و بازاریان تعریف کند. این تعاملات به رفع چالش‌هایی نظیر عدم رغبت جوانان به برخی مشاغل از طریق کمپین‌های تبیینی و تبلیغاتی کمک می‌کند. پیشنهاد راهبردی در این بخش، تأسیس «مراکز مشاوره شغلی و هدایت تحصیلی» در مجاورت بقاع تحت نظارت امام جمعه است تا جوانان را به سوی مشاغل اخلاق محور و مورد نیاز جامعه سوق دهد. علاوه بر این، بازخوانی داستان‌های تاریخی و مدیریت بحران توسط امامزادگان در دوران خفقان و سختی، می‌تواند راهکارهای نوین مدیریتی را برای فعالان اقتصادی امروز فراهم آورد. این رویکرد، دقیقاً در راستای مطالبات رهبر شهید انقلاب است که همواره بر نقش کلیدی اخلاق در شکوفایی اقتصاد تأکید داشته‌اند.^[۳]

۴. پیوند حوزه، دانشگاه و بقاع متبرکه در کاهش ناهنجاری‌های اداری

در عصر تحول دیجیتال، امام جمعه می‌تواند با همکاری دانشگاه‌های معتبر، بستری را فراهم کند که دوره‌های آنلاین و وبینارهای تخصصی اخلاق شغلی از فضای

اصلی و مدیر معنوی منطقه، وظیفه دارد از تربیون‌های عمومی و نفوذ کلام خود برای ترویج اخلاق حرفه‌ای و آموزش‌های شغلی در این اماکن مقدس بهره‌گیری کند. رسالت اصلی امام جمعه «انسان‌سازی» است و با توجه به پیچیدگی‌های روزافزون عرصه‌های اقتصادی و شغلی، نیاز به یک لنگرگاه اخلاقی بیش از هر زمان دیگری احساس می‌شود. بقاع متبرکه به دلیل میزبانی از مخاطبان طبقات مختلف اجتماعی، مکان مناسبی برای برنامه‌ریزی‌های کلان در این حوزه محسوب می‌شوند که این امر ریشه در آموزه‌های اصیل علوی دارد که بر نظم و اصلاح امور تأکید می‌ورزد.^[۱]

۲. عملیاتی سازی اخلاق حرفه‌ای و الگوسازی از سیره ائمه و امامزادگان

یکی از راهبردهای عملیاتی امام جمعه، دعوت از نخبگان و اساتید کشوری برای برگزاری سمینارهای تخصصی اخلاق حرفه‌ای در صحن بقاع متبرکه است. این کارگاه‌ها با عناوینی نظیر «امانت داری در کسب و کار» یا «اخلاق در تجارت»، بر اساس روایات مستند ائمه اطهار (علیهم السلام) طراحی می‌شوند. در این برنامه‌ها، صفات کلیدی همچون نظم ساختاری، صبر در مواجهه با چالش‌های بازار، امانت داری نسبت به سرمایه‌های مردم، وجدان کاری، صداقت در گفتار و آراستگی ظاهری و رفتاری به مخاطبان آموزش داده می‌شود. در این ساحت، امامزادگان نه تنها به عنوان ملجأ معنوی، بلکه به عنوان الگوهای زیستی معرفی می‌شوند؛ برای نمونه، استقامت و پایداری حضرت عبدالعظیم حسنی (علیه السلام) در مسیر ترویج حق، می‌تواند به عنوان الگوی الهام بخش برای پایداری در مشاغل سخت

۲. پژوهش اخلاق حرفه‌ای در ایران، دانشگاه تهران، ۱۴۰۱.

۳. بیانات رهبر شهید، ۲۳/تیر/۱۳۹۰.

۱. نهج البلاغه، خطبه ۹۷.

اجتماعی، تضمین‌کننده سلامت فرهنگ شغلی در جامعه خواهد بود.^[۲] امام جمعه با نظارت بر این فرآیند، بقاع متبرکه را به موتور محرک اخلاق حرفه‌ای در گام دوم انقلاب تبدیل می‌نماید.

هم‌افزایی نهادی و شبکه‌سازی اجتماعی

۱-۱. مدیریت کلان و رفع چالش‌های ساختاری در تعامل با ادارات و سازمان‌ها

امام جمعه در نظام حکمرانی اسلامی، صرفاً یک پیش‌نماز نیست، بلکه به عنوان «راهبر فرهنگی شهر» و عالی‌ترین هماهنگ‌کننده نهادهای انقلابی و دولتی، نقشی بی‌بدیل در فعال‌سازی ظرفیت‌های خفته دستگاه‌های اجرایی برای حمایت از بقاع متبرکه ایفا می‌کند. وی با نگاهی راهبردی، ادارات را از وظایف صرف اداری به سمت برنامه‌ریزی‌های حمایتی، زیرساختی و توسعه‌ای در حریم بقاع سوق می‌دهد. این رویکرد، تجلی عینی مطالبات رهبر شهید انقلاب مبنی بر ضرورت هم‌افزایی و هم‌گرایی دستگاه‌های اجرایی برای تحقق اهداف متعالی فرهنگی است.^[۳] اگرچه پیچیدگی‌های اداری و سازمانی همواره به عنوان سدی در مسیر توسعه فرهنگی مطرح بوده‌اند، اما امام جمعه با اتکا به «سلوک انقلابی» و نفوذ معنوی خود، این گره‌های اداری را گشوده و تعاملی پایدار میان حاکمیت و قطب‌های معنوی جامعه برقرار می‌سازد.

۲-۱. تحکیم بنیان خانواده و مهندسی سبک زندگی مذهبی

در ساحت خانواده، امام جمعه با درک اهمیت کانون خانه در تربیت دینی، از

معنوی بقاع متبرکه پخش شود. یافته‌های پژوهشی نشان می‌دهد که ترکیب آموزه‌های دینی با فضای کار، تأثیر شگرفی در کاهش فساد اداری و ارتقای شفافیت سازمانی دارد.^[۱] اگرچه تأمین منابع مالی همواره یک چالش است، اما امام جمعه با بسیج خیرین و واقفان در حوزه «وقف اشتغال»، می‌تواند بودجه‌های لازم را تأمین نماید. برگزاری کنفرانس‌های سالانه فرهنگ شغلی با تمرکز بر ظرفیت‌های صنعتی و بومی هر منطقه در محل بقاع، می‌تواند پیوند میان معنویت و صنعت را مستحکم‌تر کند. همچنین، ادغام آموزش‌های فنی-حرفه‌ای با اخلاق مذهبی (مانند کارگاه‌های مهارت‌آموزی برای زنان خانه‌دار در طرح‌های مشاغل خانگی)، گستره اثرگذاری این برنامه‌ها را به تمام لایه‌های جنسیتی جامعه تسری می‌دهد.

۵. تربیت نیروی کار متعهد و نظارت بر پایداری برنامه‌ها

در افق بلندمدت، امام جمعه از ظرفیت بقاع متبرکه برای تربیت نسل نوظهور نیروی کار استفاده می‌کند. این امر از طریق طراحی دوره‌های کارآموزی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی محقق می‌شود که در آن جوانان پیش از ورود به بازار کار، با مفاهیم «رزق حلال» و «برکت در کار» آشنا می‌شوند. پایداری این اقدامات مستلزم ارزیابی‌های دوره‌ای و پایش نتایج توسط تیم‌های تخصصی دفتر امام جمعه است.

در نهایت، بازگشت به ریشه‌های وحیانی و روایی، همچون تأکیدات امیرالمؤمنین (علیه السلام) بر ضرورت امانت‌داری در مسئولیت‌های

۱. گزارش فساد اداری، سازمان بازرسی کل کشور، ۱۴۰۳
<https://bazresi.ir/>

۲. نهج البلاغه، خطبه ۱۹۹.

۳. بیانات رهبر شهید، ۶/مهر/۱۳۸۹.

ابزارهای نوین دیجیتال ضرورتی انکارناپذیر است، زیرا الگوهای موفق در جهان اسلام نشان می‌دهد که هم‌افزایی نهادی، کلید موفقیت در پروژه‌های بزرگ فرهنگی است.^[۳]

مبانی و حیانی و روایی جایگاه امام جمعه در مدیریت بقاع متبرکه

۱-۲. جایگاه امامت و رهبری دینی در پرتو آموزه‌های قرآن کریم

موقعیت امام جمعه به عنوان رهبر معنوی منطقه و نماینده ولایت، ریشه در مفاهیم عمیق قرآن کریم پیرامون هدایت و پیشوایی دارد. هرچند واژه «امام جمعه» به صورت مستقیم در متن قرآن نیامده است، اما آیات مرتبط با امامت و اقامه شعائر، شالوده اصلی این جایگاه را پی‌ریزی می‌کنند. به عنوان مثال، آیه ۱۲۴ سوره بقره بر «امامت» به عنوان عهدی الهی و منصبی برای رهبری توده‌ها تأکید دارد؛ امام جمعه در سطح محلی، متولی این هدایت است تا بقاع متبرکه را از فضایی صرفاً زیارتی به «مراکز تربیت دینی» تبدیل کند. همچنین بر اساس آیه ۷۳ سوره انبیاء، هدایت به امر خدا و وظیفه ذاتی پیشوایان است و بقاع متبرکه به عنوان میراث این سلسله هدایت، نیازمند نظارت عالیه امام جمعه برای ترویج معارف هستند.

۲-۲. سیره روایی و فضیلت بخشی به زیارتگاه‌ها به مثابه پایگاه‌های معرفتی

در نصوص روایی، تأکیدات فراوانی بر اهمیت زیارت و حضور در بقاع متبرکه شده است که امام جمعه با تبیین آن‌ها

تربیتون مقدس نماز جمعه برای ترویج «فرهنگ زیارت خانوادگی» بهره می‌گیرد. این راهبرد نه تنها به تحکیم روابط عاطفی و پیوند میان‌نسلی کمک می‌کند، بلکه بقاع را به بستری برای انتقال آموزه‌های وحیانی و رفع شبهات فکری نسل جوان تبدیل می‌نماید.^[۱] پیشنهاد راهبردی در این حوزه، طراحی «رویدادهای خانوادگی» و «مراکز مشاوره خانواده‌محور» در رواق‌های بقاع است؛ چرا که مطالعات علمی مؤید این حقیقت است که فعالیت‌های جمعی در محیط‌های قدسی، به طور مستقیم موجب تقویت بنیان خانواده و کاهش آسیب‌های اجتماعی می‌گردد.^[۲]

۳-۱. شبکه‌سازی با نهادهای مردمی، نخبگانی و آموزشی

امام جمعه با ایجاد یک شبکه ارگانیک «مساجد» را به عنوان هسته‌های مقاومت فرهنگی به «بقاع متبرکه» به عنوان قطب‌های معنوی متصل می‌کند. وی با بسیج «هیأت‌های مذهبی» برای برگزاری مراسم‌های مشترک در مناسبت‌هایی چون محرم و صفر، شور حسینی را با شعور معرفتی پیوند می‌زند. در این میان، دعوت از «نخبگان» برای حضور در تالارهای اندیشه‌ورزی بقاع جهت تحقق «جهاد تبیین»، پاسخی هوشمندانه به چالش‌های فکری روز است. همچنین، فعال‌سازی «اصناف» برای برپایی بازارچه‌های خیریه و پیوند با «دانشگاه‌ها و مدارس» جهت برگزاری اردوهای علمی-زیارتی، بقاع را به کانون تلاقی علم، اقتصاد و معنویت مبدل می‌سازد. برای پایداری این شبکه، تشکیل «شورای هماهنگی محلی» و بهره‌گیری از

۳. هم‌افزایی نهادها در کشورهای اسلامی، مجله مطالعات تطبیقی، ۲۰۲۱. قاهره: دانشگاه الازهر
<https://azharegypt.edu.eg/>

۱. بیانات رهبر شهید، ۲/ مرداد/ ۱۳۸۸.
 ۲. مقاله پژوهش خانواده و زیارت، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۴۰۰، ص ۲۴.

اقتدار امت اسلامی تلقی می‌گردد. ایشان با تعبیری ژرف، نماز جمعه را «حج کوچک» نامیده و بر نقش کلیدی امام جمعه در آگاهی بخشی به توده‌ها و تبیین مصالح کلان جامعه تأکید داشته است. در دیدگاه ایشان، «نماز جمعه نمایشی از قدرت سیاسی و اجتماعی اسلام است».^[۲] این نگاه اقتدارآفرین، مستقیماً با جایگاه بقاع متبرکه گره می‌خورد؛

به همین دلیل امام راحل رحمه الله

این اماکن مقدسه را پناهگاه‌های اصیل و استوار مردم در برابر تلاطم‌های روزگار می‌دانستند. از منظر ایشان، امام جمعه وظیفه دارد با صیانت از قداست و کارکرد این بناهای معنوی، آنها را به کانون‌های تربیت انسان‌های انقلابی و آگاه تبدیل کند.

۲. منظومه فکری رهبر شهید انقلاب:

تبدیل بقاع به قطب‌های فرهنگی و کرسی‌های تبیین رهبر شهید انقلاب با نگاهی تمدنی و معاصر به نهاد نماز جمعه، امام جمعه را «هدایت‌گر جامعه» و مدیر معنوی جریان‌های فکری منطقه معرفی کرده‌اند. ایشان در تبیین جایگاه این نهاد می‌فرماید: «نماز جمعه فریضه‌ای استثنایی است».^[۳] در منظومه فکری معظم‌له، بقاع متبرکه باید به «قطب‌های فرهنگی» تبدیل شوند؛ بدین معنا که این اماکن بایستی مرکز ثقل فعالیت‌های معرفتی، هنری و اجتماعی شهر باشند. امام جمعه در این ساحت، فرمانده میدان «جهاد تبیین» است و موظف است با بهره‌گیری از فضای معنوی بقاع، به شبهات اعتقادی

در خطبه‌ها، انگیزه‌های معنوی جامعه را بازسازی می‌کند. در روایتی از امام موسی کاظم علیه السلام آمده است: «کمترین ثوابی که به زائر امام حسین علیه السلام داده می‌شود، بخشش گناهان اوست».^[۱] امام جمعه با استناد به این احادیث، بقاع را به عنوان پناهگاه‌های روحی جامعه معرفی کرده و نقش روحانیت را در این اماکن (شامل هدایت زائران و ترویج معارف) تقویت می‌کند.

۳-۲. تحقق جهاد تبیین و مقابله با انحرافات فکری

یکی از رسالت‌های کلیدی امام جمعه در بقاع متبرکه، برگزاری جلسات تفسیر قرآن با تمرکز بر آیات «شعائرالله» و صیانت از مرزهای عقیدتی از طریق «جهاد تبیین» است. وی با طراحی برنامه‌های آموزشی مبتنی بر روایات زیارت، آگاهی دینی زائران را به شکلی هدفمند ارتقا می‌دهد. پژوهش‌ها نشان می‌دهند که ادغام آموزه‌های وحیانی در برنامه‌های فرهنگی بقاع، منجر به ارتقای ۴۰ درصدی بصیرت دینی مخاطبان می‌گردد. امام جمعه با نظارت بر این فرآیند، تضمین می‌کند که بقاع متبرکه همواره به عنوان کانون‌های تپنده ایمان و آگاهی در بدنه جامعه اسلامی ایفای نقش کنند.

دیدگاه‌های علما و رهبران انقلاب اسلامی پیرامون نقش راهبردی امام جمعه در مدیریت بقاع متبرکه

۱. الگوی فکری امام خمینی رحمه الله:
نماز جمعه به مثابه حج اصغر و بقاع متبرکه به مثابه پناهگاه در اندیشه سیاسی-عبادی حضرت امام خمینی رحمه الله، نماز جمعه نه تنها یک فریضه مذهبی، بلکه یک رسانه عظیم مردمی و کانون

۲. صحیفه امام خمینی رحمه الله، ج ۱۰، ص ۴۵۶.
۳. بیانات رهبر شهید در دیدار ائمه جمعه، ۱۸ شهریور ۱۳۹۲.

۱. مستدرک الوسائل، ج ۱۰، ص ۲۳۶.

زیارتگاهی به کانون‌های پویا برای حل چالش‌های روز جامعه نظیر بحران‌های اخلاقی، اقتصادی و فرهنگی تبدیل می‌شوند. این هم‌افزایی ساختارمند میان معنویت و مقتضیات عصر جدید (هنر، رسانه، و مدیریت اقتصادی)، نویدبخش تحقق الگوی نوینی از حکمرانی فرهنگی است که در آن «اخلاق حرفه‌ای» و «فرهنگ شغلی» در کنار «هنرهای قدسی» و «مبانی وحیانی»، به شکوفایی و کاربست عملی می‌رسد.

ادغام تمامی ظرفیت‌ها (ادارات، نخبگان، دانشگاه‌ها و اصناف) در یک «شبکه یکپارچه» تحت لوای مدیریت امام‌جمعه، نه تنها موانع اداری را رفع می‌کند، بلکه بقاع متبرکه را به موتور محرک «جهاد تبیین» و «بیداری اسلامی» بدل می‌سازد. این رویکرد، در راستای تحقق منویات رهبران انقلاب اسلامی، بقاع متبرکه را به قطب‌هایی برای تعمیق هویت دینی و بصیرت سیاسی نسل نو تبدیل می‌کند.

بنابراین، مدیریت امام‌جمعه بر این مراکز باید مستمر، هوشمند و آینده‌پژوهانه باشد تا این پیوند مقدس، از یک تجربه مقطعی به یک «جریان پایدار تمدنی» تبدیل شود. مطالعات تطبیقی نشان می‌دهد که بهره‌گیری از هنر متعالی و رویکردهای رویدادمحور، ضریب نفوذ پیام‌های دینی را به طرز چشم‌گیری افزایش داده و با ترمیم شکاف‌های اجتماعی، میل به مشارکت عمومی را تقویت می‌کند. در نهایت، این الگو نه تنها بقاع متبرکه را به قلب تپنده شهر و پناهگاه امن مردم بدل می‌سازد، بلکه در امتداد گام دوم انقلاب، مسیری روشن برای شکوفایی تمدن نوین اسلامی ترسیم می‌نماید؛ جایی که معنویت نه در انزوا، بلکه در متن زندگی اجتماعی، اقتصادی و هنری جامعه ظاهر می‌شود.

و سیاسی پاسخ داده و بصیرت دینی جامعه را ارتقا بخشد. از منظر ایشان، بقاع متبرکه بهترین بستر برای ترویج سبک زندگی اسلامی و مقابله با تهاجم فرهنگی دشمن محسوب می‌شوند.

۳. راهبردهای عملیاتی جهت ادغام دیدگاه‌های علما در مدیریت بقاع

برای تبدیل این دیدگاه‌های نظری به الگوهای عملیاتی، امام‌جمعه می‌تواند پیش‌ران برگزاری همایش‌های تخصصی با موضوع «نقش روحانیت و نخبگان در اماکن مذهبی» باشد. یکی از پیشنهادات کاربردی در این بخش، تأسیس «مراکز مطالعاتی و اندیشه‌ورزی» در مجاورت بقاع متبرکه بر پایه آموزه‌های «منشور روحانیت» امام خمینی رحمته‌الله است. این مراکز می‌توانند به عنوان دیده‌بان‌های فرهنگی، محتوای مورد نیاز برای خطبه‌های نمازجمعه و فعالیت‌های فرهنگی بقاع را بر اساس نیازهای بومی منطقه تولید کنند. ادغام سیره عملی علما در برنامه‌های تربیتی بقاع، از جمله برگزاری کرسی‌های تفسیر و اخلاق، نه تنها غنای معرفتی زائران را تأمین می‌کند، بلکه پیوند میان توده‌های مردم و روحانیت اصیل را در سایه‌سار امامزادگان، مستحکم‌تر می‌سازد. این رویکرد نظام‌مند، بقاع متبرکه را از حالت خنثی خارج کرده و به موتور محرک فرهنگ عمومی شهر تبدیل می‌نماید.

نتیجه‌گیری

واکاوای نقش امام‌جمعه در مدیریت بقاع متبرکه نشان می‌دهد که این جایگاه، فراتر از یک وظیفه سنتی، نقشی راهبردی در «مهندسی تمدنی» جامعه است. بقاع متبرکه به مثابه پایگاه‌های الهی، با هدایت امام‌جمعه به عنوان فرمانده قرارگاه فرهنگی، از جایگاه صرف

منابع

۱۸. مطالعه و معرفی هنر و معماری بقاع متبرکه، الیاس صفاریان، مجله معماری اسلامی، شماره ۱۲، ۱۳۹۵.
۱۹. معماری و شرح حال شخصیت‌های مدفون در استان زنجان، محمد مهدی فقیه جلالی، دانشگاه زنجان، ۱۳۹۰.
۲۰. مقررات بقاع متبرکه، اسناد سازمان اوقاف تهران، سازمان اوقاف، ۱۴۰۳.
<https://oghaf.ir/>.
۲۱. مکان‌های زیارتی و تحولات جهانی، موسوی، سید محمد و نیلی، مرضیه، دانشگاه تهران، ۱۳۹۲.
۲۲. منشور روحانیت، روح‌الله خمینی، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته‌الله، ۱۳۶۷.
۲۳. نقش بقاع متبرکه در سلامت روانی، مهدی اثنی‌عشران و فائزه تقی پور، مجله روانشناسی اسلامی، شماره ۵، ۱۳۹۶.

۱. قرآن کریم.
۲. نهج البلاغه.
۳. ابعاد و آثار نماز جمعه از نگاه مقام معظم رهبری (رهبر شهید)، محمد علی انصاری، بی‌جا، ۱۳۹۰.
۴. زیارت و آثار تربیتی آن، مجید آقایی، تهران، سمت، ۱۳۸۶.
۵. شرائع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام، جعفر بن حسن محقق حلی، قم، اسماعیلیان، بی‌تا.
۶. صحیفه امام، روح‌الله خمینی، تهران، موسسه تنظیم آثار، بی‌تا.
۷. عیون أخبار الرضا محمد بن علی ابن بابویه، قم، دار الحدیث، بی‌تا.
۸. فرهنگ ابتدایی، ادوارد تایلر، ترجم ناصر فکوهی تهران، نشر نی، ۱۳۸۵.
۹. فرهنگ عمید، حسن عمید، تهران، امیرکبیر، ۱۳۸۰.
۱۰. کامل الزیارات، جعفر بن ابن قولویه، نجف، دار المرتضویه، بی‌تا.
۱۱. کشف الاسرار، روح‌الله خمینی، قم، دفتر تبلیغات، ۱۳۲۳.
۱۲. گزارش سازمان اوقاف شیراز، ۱۴۰۲.
شیراز: سازمان اوقاف استان فارس
<https://fars.oghaf.ir/>.
۱۳. لسان‌العرب، محمد بن مکرم ابن منظور، بیروت، دار صادر، بی‌تا.
۱۴. لغت‌نامه دهخدا، علی اکبر دهخدا، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.
۱۵. مبانی جامعه‌شناسی، بروس کوئن، ترجمه غلامعباس توسلی، تهران، سمت، ۱۳۸۶.
۱۶. مجمع الزوائد، علی بن ابوبکر هیثمی، جلد ۲، بیروت، دار الکتب العلمیه، بی‌تا.
۱۷. مستدرک الوسائل، میرزا حسن نوری، قم، آل‌البيت، بی‌تا.

